
**STORIES ABOUT THE PAST.
PERSPECTIVES, STRATEGIES, RHETORIC**

Assoc. Prof. Romyana Lebedova, PhD

Department of Philological and Natural Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 0887632741

E-mail: rlebedova@uni-ruse.bg

***Abstract:** Memory is built up of different types of stories about the past - those which are created by the documents, that formed the basis of the historical chronicle; those created by the press, driven by the ambition to capture authentic footage; those which are created by the literature, embodying the spirit of the times; those created by the participants and witnesses, immersed in the events, who have preserved the personal experience ... Each of the stories deals with different communicative strategies, with different rhetoric, looks at different patterns of thinking, is conditioned by different evaluations. There are different perspectives, the amount of information, the accents, the purpose, the relation between objectivity and subjectivity...*

***Keywords:** Story, the past, authenticity, subjectivity, reality, fiction*

***JEL Codes:** I29*

ВЪВЕДЕНИЕ

В опита да възкресим периоди от миналото се обръщаме към разказите за историята. Те са различни, предвид близостта до фактите, оценъчния регистър и изказа. Смесването на стилове, пластове, фрагменти, повествователни техники създава колаж, в чиято многоликост се избистря пълнокръвната представа за живота. Този нееднозначен образ не само дава информация, но и въздейства емоционално и неведнъж разколебава категоричността на оценките. Именно разноречието обаче дава възможност да възприемем и осмислим процесите в тяхната динамика. И ни предпазва от суетността на убеждението, че сме узнали и възкресили цялата истина.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Човекът приема себе си не само като обект, а и като субект на историята, преживява я, осмисля я, обговаря я, вражда я в текстове, макар че през годините се менят гледната точка, целта, интерпретацията на фактите, реториката на разказите за нея. Разказът за историята (за да е по-интригуващ и въздействащ) съчетава удостоверимите факти с културни механизми, които стимулират свободни творчески инвенции. Най-активна роля в това отношение има Литературата. Включването ѝ в осъществяване на определени идеологически проекти я обвързва с конкретно-историческите колективни потребности и я прави зависима от оценките относно начините, по които им служи. Промяната на рецептивните нагласи, на ценностните критерии и образци за съотнасяне е причина както за подбора на различни факти, така и за различната интерпретация на разказите, които възкресяват историята на общността. Разказът за историята има много варианти, част от които са „имитация” на случилото се, но едновременно с това са неделими от общата панорама. Полето на паметта е онова, в което те „се засичат”.

Общностите се нуждаят от Памет, посредством която се идентифицират и консолидират. Паметта, ако и да е приемана в ролята на „матрица на историята” по думите на Пол Рикьор (Ricoeur, P. (2000), 106), невинаги кристализира в устойчиви параметри. Тя не е неизменно услужлива или невинна – чрез припомнянето или забравата, чрез фокусирането в определени зони или чрез създаването на перспективи, които размиват информацията, често променя вестимостта си и има двойствена употреба. Коего прави разчитането на предаването от нея не просто провокация, а и изпитание, налагащо диахронния подход като

възможност да се съизмерват критериите и интерпретациите. В този процес се открояват следните етапи:

- установяване на фактите;
- създаване на архиви;
- създаване на критерии за избирането и за осмислянето на фактите;
- обвързване на фактите в система;
- анализиране на фактите /прилики, противоположности, варианти, стеренувания/;
- установяване на разликите между фактологичното и фикционалното.

В изследването си „Колективната памет“ Морис Халбвакс откроява значимостта на „паметта“ в контекста на нейната социалната обусловеност. Основната теза е, че памет „притежава“ само отделният индивид, но тази памет е колективно обусловена. Дори личните спомени възникват само чрез комуникация и интеракция в рамките на социалните групи. Ние си спомняме не само онова, което сме научили за другите, но и онова, което другите са ни разказали или потвърдили като съществено или несъществено. Субект на паметта и спомен винаги е отделният човек, но в зависимост от „рамките“, организиращи спомените му. Паметта живее и се съхранява в комуникацията. Ако тя бъде прекъсната, ако изчезнат или се променят отправните рамки на комуникативната действителност, последицата е забравата. Човек си спомня само онова, което е било част от комуникацията и което може да се локализира в отправните рамки на колективната памет. Спомените образуват съответно „независими системи“, чиито елементи взаимно се подкрепят и определят както в отделния индивид, така и в рамките на групата. Тъкмо поради това е важно разграничаването между индивидуална и колективна памет, макар че и самата индивидуална памет вече е социален феномен. Според Халбвакс „историята“ процедира тъкмо обратното на колективната памет. Ако паметта вижда само подобия и непрекъснатости, то историята възприема само различия и прекъснатости. Докато колективната памет вижда групата „отвътре“ и се стреми да внуши представа за нейното минало, в която тя да може да се разпознае във всички стадии и поради това изключва всяка промяна, то „историята“ изключва именно такива непроменими като „празни“ интервали от своята територия и признава за исторически факт само онова, което като процес или събитие съдържа някаква промяна. И докато груповата памет поставя акцента върху разликата на собствената история и заложената в нея специфика по отношение на всички останали групови памет, историята уравновесява подобни различия и реорганизира техните факти в едно напълно хомогенно историческо пространство, в което нищо не е уникално, напротив – всичко е сравнимо с другото, всяка отделна история може да се причисли към другите и най-вече всичко е еднакво важно и съществено. Защото съществуват наистина много колективни памет, но само една история, която е отхвърлила всяко съотнасяне с една отправна точка, и реконструира миналото като „идентитетно-абстрактна“ територия. Поради това за Халбвакс историята не е памет, защото не съществува универсална, а само и винаги колективна и значи групово-специфична, „идентитетно-конкретна“ памет – всяка колективна памет има като носител една ограничена в пространството и времето група. Той твърди, че всички събития могат да бъдат обединени в една цялост само при условие, че бъдат освободени от паметта на групите, съхранили спомена; че се разкъсват връзките им с духовния живот на социалната среда, в която се осъществяват; че от тях няма да остане нищо друго, освен хронологичната и пространствена схема. От едната страна са множеството истории, в които са разположили своите представи и спомени също такова множество групи, от другата страна е единствената история, в която историците са разположили абстрахираните от множеството истории факти. Но тези факти са празни абстракции, които за никого нищо не значат, за които никой не си спомня, които са изчистени от всякакво съотнасяне с идентичност и спомен.

Халбвакс представя отношението между памет и история като отношение на последователност. Там, където миналото вече не може да се помни, т.е. да се преживява, започва историята – историята започва обикновено там, където свършва традицията и където изчезва социалната памет. Територията на историка започва там, където миналото вече не се „обитава“ от колективната памет на живи групи.

Обект на историческото познание са съхранените следи от миналия материален и духовен живот на хората. Чрез него добиваме представа обаче не за живота, какъвто е съществувал, а за живота, какъвто го представят историческите свидетелства (реликти, документи). Историческият разказ за миналото изследва причинно-следствени връзки и обществени явления, анализира събития от социалната сфера. Той цели достоверност и се основава на факти. Неговата основа е документална, наративът се гради върху конкретни извори, за които се вярва, че имат автентичен характер. Но въпреки подчертания стремеж към обективност, емпиричният материал бива в определена степен вторично преработен чрез известно пристрастие в подбора на фактите, както и при тяхното систематизиране и интерпретиране в зависимост от конкретните задачи, идейните убеждения и личностните качества на този, който създава разказа за историята. Представата за миналото е проекция на виждането на автора, който създава исторически разказ – резултат е от неговия подбор на фактите; от начина, по който ги систематизира и тълкува; от методологията, според която ги анализира; от изводите, които прави, проучвайки емпиричния материал; от теорията, която създава, въз основа на тях. Както казва Леонардо да Винчи: „Теорията е пълководец, а фактите са само войници”. Целта на историческия разказ е преди всичко да образува и давайки информация, да формира позиция спрямо събития и личности. Често официалната версия на историческия разказ, въпреки стремежа на историците да бъдат обективни и безпристрастни, е идеологически обагрена, „натежала от двусмислие” и основана на концепции, които направляват мисълта и предопределят отношението и оценката чрез подбраните аргументи. Той е проекция на общностни нагласи, насочен е към нацията, търси колективния смисъл и това е една от причините да създава панорамен образ на действителността. Подобна гледна точка пропуска личния мотив, личния избор, уникалността на индивидуалната реакция и преживяване, тъй като нейната цел е търсенето на типология и създаването на мащабни картини.

В литературния разказ за историята доминира креативното начало. Фикцията структурира света и му придава осезаемост. Творческото въображение чертае хоризонтите и на непознатото, непреживяното в обективната реалност. В тях обаче, ако и да има документален пласт, авторът използва властта на тълкуването и разполага със свободата да активизира избирателно образи и събития, които ще са най-силно въздействащи в определен социокултурен контекст. Литературата борави свободно с фактите, позволява си да ги субективизира, както и да ги поставя в полето на една хипотетичност, където биха могли да имат друга реализация. Разширявайки смисловия обем на конкретното, тя го използва като повод за размисъл върху общото, превръща го във вариант на преживяване и така отключва енергии, които са активни както в плана на възпитателното, познавателното и идеологическото, така и в плана на естетическото. Включени във фикционалния свят на творбата, историческите факти се превръщат в своего рода художествени обобщения. Целта на литературния разказ за историята е да информира, но най-вече да въздейства, поставяйки личностите и събитията в перспективата на етичното и естетическото. Литературният разказ за историята най-често е в режима на идеологическото говорене. Той е в пряка връзка с литературния канон и със задачите, които Държавата поставя пред образователната система. Издържан в духа на високата риторика, този разказ е откровено експресивен и агресивен в усилието да наложи определени представи. Те са зависими от сложността на своето двойствено присъствие – едновременно като част от реалността, документирана чрез фактология, но и като фрагмент от езикова реалност, която вече ги опосредства чрез субективния фактор, проявяващ се и в подбора, и в акцентите, и в доминантните разкази, и в интерпретацията, и в схемите, които изразяват механизмите на идентификация. Ако доминантната тенденция в историческия разказ е възстановяване на събитията, то тази на литературния разказ за историята е преживяване на събитията. Ако историческият разказ прави анализ, литературният – често прави апология. И историята, и литературата си служат с езика и създават разкази за миналото. Ако обаче историята се стреми към обективност, яснота и конкретност на изказа, то в литературата на преден план е субективното начало. Тя

е богата на асоциации и двусмислия и разчита на лексикалната многозначност на думата. Ако историята е ориентирана към прагматичната употреба на езика, то литературата се стреми към експресивност. Ако историята дава уроци и търси смисъла и оправданието си извън себе си, то литературата е в известен смисъл „самоцелна, защото не намира оправдание извън себе си“.

Публицистичният разказ е един от механизмите за формиране и за направляване на представите, според които се самоопределят общностите. Той е функционален в средствата за масова комуникация – те действат не просто като канали за протичане на информация, а и като мощни идеологически фактори с манипулативен потенциал. По тази причина публицистичните разкази за историята са най-активни при изграждането на идеологеми – често открити като смислово-емоционални възли с идеологически заряд, представите, създадени и наложени от пресата, са пресечни точки на различни интерпретативни нишки в предаването на актуалното, отлято според калъпа на властващата идеология, която не винаги се съобразява с прежни авторитети. Именно в пробойните на пластове от устойчиви ценности се раждат политическите митове, а динамиката на тяхното съзряване и разпространение е обусловена от художествени и публицистични текстове, провокирани от „горещите“ събития на деня. Публицистиката и литературата отприщват емоционалната стихия на словото и патетичната риторика, обличат в празнични одеяния актуалното и оформят контура на събитията според моделите на повторимост. Те търсят яркото, атрактивното, често боравят с романтични контрапункти и полагат събитията в културни рамки, представят ги като знакови за конкретния исторически момент.

Споменът е като контрапункт на тези разкази. Той е личната история. Той е пределно субективизирано време – филтър, който отсеява образи и събития в зависимост от светогледа и чувствителността на човека; поле, в което памет и въображение се преплитат; зона, в която чувствата имат властта да проявяват избирателност, да се фокусират върху детайли и да поставят акценти. Той е израз на съкровено и в най-голяма степен разкрива идентичността. Той е визия на онова, което убягва на пръв поглед и остава приютено с кротка печал в пукнатините на времето. В книгата си „Колективната памет“ М. Халбвакс представя личния спомен като проекция на колективни нагласи и на определена социална реалност. Фрагментите от биографични разкази всъщност са интерпретация, версия на случилото се, жива, флуидна материя, а не хронология, която документира данни, застинали в окончателната си констатираност. Еднакво съкровени в своята същност, спомените са в голяма степен предопределени от колективната памет, защото възникват чрез комуникация и интеракция в социалната група. Всяка колективна памет има като носител една ограничена в пространството и времето група. Чрез спомените тя опазва живи духовните връзки, без които социалното пространство би било просто хронологична и пространствена схема, географски ареал без духовна същност. Съхранената памет е живата връзка с миналото, тя е възможност то да се преживява и съпреживява. Паметта на онези, които са били свидетели, е важна за нас, защото споменът е поле, в което се пресичат личната и националната идентичност. Така големите исторически събития са представени посредством човешкото преживяване. В спомените се възпроизвежда официалната версия на историческия разказ, но всичко е неизменно субективизирано и пределно наситено с детайли, обусловени от индивидуалния поглед. В този смисъл фрагментите от (авто)биографичните разкази имат и историческа, и социално-психологическа стойност. Често тези разкази са припомняне, което, чрез завръщането към дълбините, открива устойчив, вечен пласт. Така, стигайки до сърцевината – узнавайки миналото – общността и човекът узнават себе си, опират се на своя вътрешен опит и чрез него намират смисъл и в настоящето.

ИЗВОДИ

Разказите за миналото имат различен генезис и различна цел. Те визират различни оценъчни планове. Силата на тяхното въздействие зависи от начина на изговаряне – и се оказва, че по-често не безстрастното регистриране на факти или фотографски копираният

образ на лицата и събитията се превръщат в импулс за съпреживяване, а автентичното свидетелско слово – често през сълзи – от радост и /или/ от мъка.

Разказите за историята се променят при смяна на политически режими, социални отношения и нравствени ценности – създават се версии на случилото се. Същината на всеки от тях се определя от близостта до фактите, както и от интерпретацията им, която зависи от избраната повествователна и идеологическа позиция. В зависимост от това разказът за историята може да звучи като свидетелство, като възпоминание, като анализ на факти, за правдивостта на които разказвачът се е доверил другиму, или като фикция (*fictio* (лат.) е означавало „измислен пример в реториката с цел убеждаване“). Съотношението на обективното и субективното, на информативното и сугестивното, както и подборът на повествователна стратегия, създават различна степен на експресивност, различен интензитет на активност в конкретния исторически момент, различен шанс за трайно присъствие в духовното битие, което от своя страна определя и различната жанрова специфика на разказа за историята.

Представен като съвкупност от лични разкази официалният разказ за историята някак се разроява, одухотворява и зазвучава по-топло. Ключовите исторически събития, пречупени през призмата на множество гледни точки, добиват противоречив образ, създаден чрез различни речеви модели.

REFERENCES

Khalbvaks, M. (1996). *Collective Memory*. Sofiya: Publisher „Kritika i khumanizŭm“ (**Оригинално заглавие:** Халбвакс, М. (1996). *Колективната памет*. София: Издателство „Критика и хуманизъм“).

Ricœur, P. (2000) *La memoire, l'histoire, l'oubli*. Editions du Seuil. Paris.

Toynbee, A. (1992) *History research*. . Sofiya: University Publishing House "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Тойнби, А. (1992) *Изследване на историята*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).